

Vahendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena

Vaidlusi on võimalik lahendada nii kohtus kui kohtuväliselt. Kohtuväliselt saab vaidlusi lahendada näiteks vahendus- või kokkuleppemenetluses. Sarnaselt vaidluste kohtuliku lahendamisega kohtuniku osavõtul osaleb vaidluste kohtuvälisel lahendamisel sõltumatu isik. Vahendus- ja kokkuleppemenetlus erinevad aga vaidluste kohtulikust lahendamisest selle poolest, et vahendus- ja kokkuleppemenetluses ei tee lahendit menetluses osalev erapooletu isik, vaid vaidluse osapooled erapooletu isiku abiga.

Eestis praegu kasutusel olevatest vaidluste kohtueelse ja kohtuvälise lahendamise võimalustest võiks näitena nimetada väärtemenetluse seadustikus¹ reguleeritud kohtuvälisest menetlust, kollektiivse töötüli lepitusmenetlust ja töövaidluskomisjone, vahendust autoriõiguse komisjonides ning õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamise või kompenseerimisega seotud vaidluste lahendamist maakonnakomisjonides. Võlaõigusseaduses² nimetatakse vaidluste kohtuvälise lahendajana üürikomisjone, tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõus³ vahekohtuid ja tsiviilkohtumenetluse seadustiku rakendamise seaduse eelnõus⁴ liikluskindlustuse vaidluskomisjone. Vaidlusi lahendavad ka riikliku järelevalve organid: ametid ja inspeksioonid (nt Riigihangete Amet⁵, Tolliamet, Maanteede Amet, Energiaturu Inspeksioon).

Eesti õigussüsteemis kasutatakse vahendusmenetlust vähe. Ka puudub meil vahendusteenust tsentraliseeritult osutav institutsioon. Kuigi õigusteenuse seaduse eelnõus loetakse õigusteenuse osutamiseks ka isiku esindamine kohtueelses menetluses ja sätestatakse, et õigusnõustaja on pädev tegutsema vahekohtuniku ja lepitajana⁶, ei ole otseselt vahendaja mõistet sätestatud.

Euroopa Liidu liikmesriikides on vahendusmenetlus vaidluste kohtuvälise lahendamise põhiliik. Euroopa Liidu õigusaktides soovitatakse vahendusmenetlust alternatiivina kohtumenetlusele kasutada nii riigipiire ületavate vaidluste puhul kui ka siseriiklikul tasandil.⁷ Vahendusmenetlust soovitatakse kasutada ka Euroopa Nõukogu aktides. Lisaks mainitakse vaidluste kohtuvälisest lahendamist Haagi eraõiguse konverentsi poolt välja töötatavas välisriikide kohtuotsuste täitmise ja tunnustamise konventsiooni eelnõus.⁸ Vahendusmenetlust soovitavad samuti valitsusvälised organisatsioonid.⁹

¹ RT I 2002, 50, 313.

² RT I 2001, 81, 487; 2002, 53, 336.

³ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=4981> (01.05.2003).

⁴ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=5542> (01.05.2003).

⁵ Vahepeal tegutses Riigihangete Ameti juures Riigihangete Ameti vahekohus – haldusorgan, kes vaatas vaidekomisjonina läbi riigihangete pakkumismenetluses osalenud pakkujate poolt esitatud kaebusi ostja tegevuse peale. Riigihangete Ameti vahekohtu otsuseid oli halduse üksikaktidena võimalik vaidlustada halduskohtus.

⁶ Õigusteenuse seaduse eelnõu §-d 3 ja 42. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/ems/sarosbin/mgetdoc?itemid=013380007&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1> (23.01.2003).

⁷ Mõnes Euroopa Liidu liikmesriigis (nt Saksamaal ja Ühendkuningriigis) kasutatakse vahendusmenetlust ja kokkuleppemenetlust sünonüümidega sama menetluse kohta. Selget vahet tehakse aga kokkuleppe- ja vahendusmenetluse vahel Belgias ja Prantsusmaal. Võrdlusandmed vahendusmenetluse ja kokkuleppemenetluse eristamise kohta erinevates riikides on arvutivõrgus kättesaadavad: <http://www.onlineconfidence.org/wfprog> (03.01.2003).

⁸ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.hcch.net/e/workprog/jdgm.html> (03.01.2003).

⁹ Valitsusvälistest organisatsioonidest võiks mainida neid, millega komisjon teeb tihedat koostööd, näiteks Euroopa ühiskeskust (*European Centre of Common Ground*, materjalid arvutivõrgus: <http://www.eccg.be> (03.01.2003)), ülemaailmseid e-kaubanduse läbirääkimisi (*Global Business Dialogue on e-commerce*, andmed arvutivõrgus: <http://www.gbde.org> (03.01.2003)), transatlantilisi kaubandusläbirääkimisi (*Transatlantic Business Dialogue*, andmed arvutivõrgus: <http://www.tabd.com> (03.01.2003)) ja transatlantilisi tarbijaläbirääkimisi (*Transatlantic Consumer Dialogue*, andmed arvutivõrgus: <http://www.tacd.org> (03.01.2003)).

Artiklis tutvustatakse vahendusmenetluse olemust ja kasutamist tsiviilvaidluste lahendamisel Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriikides, eesmärgiga uurida vahendusmenetluse laialdasema kasutamise võimalusi Eestis.

1. Vahendusmenetluse mõiste ja olemus

Vahendusmenetlus on üks vaidluste kohtuvälise lahendamise viis. Sõna „vahendus“ ingliskeelne vaste *mediation* tuleneb ladinakeelsest sõnast *medius*, mis muuhulgas tähendab mõõdukust, erapooletust, neutraalsust, aga ka vahendajaks või vaheltsobitajaks olemist.^{*10}

Vahendusmenetluse kaasatakse osalistele vastuvõetav erapooletu kolmas osapool – vahendaja – kes peab aitama vaidluse osapooltel vabatahtlikult vastastikku vastuvõetava lahendini jõuda.^{*11} Nimetatud kolmas isik ei otsusta, vaid tagab vaidluse osapoolte vahel informatsioonivahetuse, teeb pooltele ettepanekuid asja võimaliku lahenduse kohta, samuti selgitab pooltele teise poole argumente ning võimaliku kokkuleppe eeliseid ja puudusi.^{*12} Lühidalt võiks vahendusmenetlus välja näha järgmine. Pärast vaidluse osapoolte mugavalt ja läbimõeldult istuma juhatamist^{*13} alustab vahendaja menetlust, selgitades vaidluse osapooltele nende õigusi ja vahendusmenetluse olemust. Seejärel kuulab vahendaja vaidluse osapoolte ütlusi vaidluse kohta. Olles vaidluse osapooled ära kuulanud, esitab vahendaja pooltele suunavaid küsimusi, vajadusel ning mõlema poole nõusolekul küsitleb pooli eraviisiliselt ja kaasab eksperte või kuulab üle tunnistajaid. Pärast vajaliku informatsiooni saamist suunab vahendaja vaidluse osapooli asjas lahenduse leidmisele, teeb poolte soovil ettepanekuid asja lahendamise kohta ning vormistab vahenduslahendi.^{*14}

Lisaks vahendustehnikate valdamisele ja seaduse tundmisele eeldab vahendaja roll ka psühholoogia tundmist: näiteks oskust kuulata, kehakeele mõistmist, vestluse juhtimise ja küsimuste esitamise tehnikate valdamist jne.^{*15} Vahendusmenetluses võib osaleda mitu vahendajat, seda eelkõige vaidluses, mille lahendamine nõuab lisateadmisi või erilist tähelepanu.^{*16}

Praktikud on määratlenud vahetusmenetluse koha teiste vaidluste lahendamise võimaluste hulgas tingliku hierarhiana, mille kõiki etappe ei ole järgmisele tasandile jõudmiseks tingimata vajalik läbida:

- 1) läbirääkimised,
- 2) kokkuleppemenetlus,
- 3) vahendusmenetlus,
- 4) vahekohus,
- 5) kohus.^{*17}

Millise vaidluse lahendamise viisi pooled valivad, sõltub vaidluse iseloomust, seadustest ja poolte omavahelisest usaldusest. Rõhutada tuleb, et vaidluste kohtuvälise lahendamise võimaluse kasutamine ei takista samas asjas kohtusse pöördumist.

1.1. Vahendusmenetluse ja Eesti sarnaste menetluste võrdlus

Nagu öeldud, sarnaneb Eesti kollektiivse töötüli lepitusmenetlus (riikliku või paikkondliku lepitaja osalemisel) paljus kollektiivse töötüli vahendusmenetlusega Euroopa Liidu liikmesriikides. Samas on töötüli lepitusmenetluse ja vahendusmenetluse vahel rida erinevusi. Nii on töötüli lepituskoosolekul osalemine vastavalt kollektiivse töötüli lepitaja põhimääruse^{*18} punktile 19 töötüli pooltele kohustuslik. Euroopa Liidu liikmesriikides kasutatava töötüli vahendusmenetluses puudub selline kohustuslik

¹⁰ H. Freymann jt. *Ladina-eesti sõnaraamat*. Tallinn: Valgus, 2002.

¹¹ J. R. Coben jt. *Mediation and other Methods to Foster Democratic Dialogue*. Reader for CEU Summer University Course. Budapest: Central European University, Benjamin Cardozo School of Law, Hamline University School of Law, 2002, lk 5.

¹² J. B. Stulberg. *Taking Charge/Managing Conflict*. Ohio: Wooster Book Company, 2001, lk 5–9.

¹³ L. P. Love, J. B. Stulberg. *Practice Guidelines for Co-Mediation: Making Certain That “Two Heads are Better Than One”*. – *Mediation Quarterly*, kevad 1996, nr 13, lk 179. Artiklis soovitatakse, kuidas vahendaja võiks ruumis kliendi suhtes paikneda.

¹⁴ J. B. Stulberg (viide 12), lk 31–133.

¹⁵ Samas, lk 69–80.

¹⁶ L. P. Love, J. B. Stulberg (viide 13), lk 179. Artiklis soovitatakse, kuidas kaasvahendajat valida jm.

¹⁷ R. Shonholtz. *Constructive Responses to Conflict in Emerging Democracies*. – *Partners for Democratic Change/UNDP Conference Paper*. Arvutivõrgus kättesaadav: www.undp.ro/publications (13.01.2003).

¹⁸ RT I 1994, 3, 19.

osa. Kui vahendustoimingud, vahendusmenetluse lõpetamise ja vahenduslahendi määravad reeglina vaidluse osapooled, siis lepitusmenetluse kord on Eestis põhjalikult reguleeritud.

Vahendaja erinevus usaldusisikust töötajate usaldusisiku seaduses^{*19} seisneb selles, et usaldusisik kogub omal initsiatiivil materjale ja on tööandja ehk vaidluse ühe osapoolega töösuhetes. Vahendaja reeglina omal initsiatiivil materjale ei kogu ja on sõltumatu.

Riigikogusse saadetud üürivaidluse lahendamise seaduse eelnõus^{*20} ettenähtud üürikomisjon on sisuliselt vahekohus, sest teeb asjas otsuse. Vahendusmenetluses vahendaja otsust ei tee.

Kultuuriministeeriumi juures asuva autoriõiguse asjatundjate komisjoni funktsioonid lepitajana autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õigustega seotud vaidluste lahendamisel sarnanevad samuti vahendaja funktsioonidele. Autoriõiguse asjatundjate komisjon on erapooletu, lahendab vaidluse otsusega, milles teeb pooltele konkreetseid ettepanekud vaidluse lahendamiseks.^{*21} Erinevus vahendusmenetlusest seisneb aga selles, et kui vahendusmenetluse otsuse töötavad vaidluse pooled välja vahendajaga koos, siis autoriõiguse komisjon teeb otsuse iseseisvalt ja seejärel on vaidluse osapooltel õigus otsuses toodud ettepanekutega nõustuda või mitte nõustuda.^{*22}

2. Miks eelistada vahendusmenetlust?

Vaidluste kohtuvälise lahendamise võimaldab isikul teda puudutava otsuse tegemises vahetult osaleda. Seeläbi aitab vaidluste kohtuvälise lahendamise tagada paremini ja otsemalt inimõigusi, sealhulgas inimväärikust, ja täiendab õigust pöörduda kohtusse (sh uue Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 47 sätestatud õigust tõhusale õiguskaitsevahendile)^{*23}, aga ka isiku õigust osaleda tema huvi puudutava vaidluse lahendamisel, sõnavabadust, võrdsuse põhimõtet, poolte enesemääramisõigust jt õigusi.

Vaidluse kohtuvälise lahendamise viisidest soovitatakse kasutada just vahendusmenetlust järgmistel põhjustel.

1. Vahendusmenetluses on vaidluse pooltel võimalik probleemid lahti rääkida. Kui kohtumenetluses toimub eelkõige faktiliste asjaolude väljaselgitamine ja neile asjaoludele seaduse rakendamine, siis vahendusmenetluse eesmärgiks on mõlemaid pooli rahuldava lahendi saamine ja inimsuhete säilitamine.
2. Vahendusmenetlus on paindlik. Vaidluse pooled valivad vahendaja, kes peab olema sõltumatu ja erapooletu. See tähendab, et enne vahendusmenetlust informeerib vahendaja menetluse pooli faktoritest, mis võivad anda põhjust kahelda vahendaja erapooletuses või sõltumatuses. Juhul kui kumbki vaidluse pool ei taotle vahendusmenetluse käigu kindlaksmääramist vahendaja poolt, määravad pooled ka menetluse käigu. Vaidluse pooltel on õigus vahendusmenetlusest selle igas etapis loobuda. Samuti tähendab paindlikkus, et vaidluse pooled osalevad otsustamisprotsessis, kus vahendaja ülesandeks on vaid vaidluse tõhusale lahendamisele kaasa aidata. Eeltoodu tähendab, et vahendaja ei käitu kohtunikuna ega tee pooli siduvaid korraldusi, vaid annab poolte soovil asja lahendamisele kaasa aitavaid hinnanguid ning teeb poolte soovil pooltele ettepanekuid asja lahendamiseks. Samas on vahendajal siiski õigus konsulteerida ekspertide ja abilistega. Kuna vaidluse pooled osalevad aktiivselt otsustamisprotsessis, täidetakse vahenduslahendeid vastutustundlikumalt ja paremini kui kohtulahendeid, mille koostamisel vaidluse pooled ei osale.^{*24}
3. Vahendusmenetlus on konfidentsiaalne. See tähendab, et erinevalt kohtuistungist ei ole vahendusmenetlus avalik. Eestis võib küll ka kohus seaduses otseselt või kaudselt sätestatud juhtudel kuulutada menetluse või menetluse osa omal algatusel või menetlusosalise taotlusel kinniseks, kui ilma selleta oleks ilmselt ohustatud objektiivne õigusemõistmine või kui kinnises menetluses

¹⁹ RT I 1993, 40, 595.

²⁰ Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.just.ee/index.php3?cath=4989> (01.05.2003).

²¹ Autoriõiguse seaduse § 87. – RT 1992, 49, 615; I 2002, 92, 527.

²² Autoriõiguse asjatundjate komisjonide töö kohta vt täpsemalt: K. Hinnok. Autoriõiguse asjatundjate komisjoni loomine, pädevus ja senine tegevus. – *Juridica*, 2002, nr 10, lk 686–694.

²³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 47. – EÜT [2000] C 364/01. Vt ka Euroopa Kohtu lahendit asjas 222/84, *Johnston* [1986] EKL 1651.

²⁴ J. B. Stulberg (viide 12), lk 22. Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (*Commission of the European Communities. Green Paper on alternative dispute resolutions in civil- and commercial law*). Brüssel, 19.04.2002. COM(2002)196.

on oluliselt suurem võimalus pooli lepitada või veenda pooli menetlust kompromissiga lõpetama. Samas ei saa kohus menetlust või selle osa kinniseks kuulutada, kui sellele vaidleb vastu isik, kelle huvide kaitseks tuleks menetlus või selle osa kinniseks kuulutada.^{*25} Vahendusmenetlus on aga reeglina kinnine menetlus, samuti kehtib vahendaja suhtes advokaadi või õigusnõustaja kutsesaladuse hoidmise kohustus, mis laieneb ka isikutele, kellega vahendaja konsulteerib. Konfidentsiaalsust vahendusmenetluses suurendab vahendaja õigus pidada konfidentsiaalseid vestlusi kummagi vaidluse osapoolega eraldi.^{*26}

4. Vahendusmenetlus on kiirem ja odavam kui kohtumenetlus. Reeglina kulub vahenduslahendini jõudmiseks vähem aega kui kohtulahendi saamiseks. Kuigi vahendusmenetlus on tasuline teenus, peetakse vahendusmenetlust üksikisikule odavamaks kui kohtumenetlust. Näiteks maksavad kohtumenetluse pooled tavaliselt advokaadile tunnitasu nii menetluse eel oma probleemi tutvustades kui ka hiljem õigusabi eest kohtus. Vahendusmenetluses maksavad vaidluse pooled (tavaliselt ühiselt) vahendajale tasu probleemi tutvustamisel ja otsuse väljatöötamisel osalemise eest. Otsuse teevad pooled koos vahendajaga. Eeltoodu ei tähenda, et vahendusmenetluse pooled ei või võtta vahendusmenetluse ajaks esindajat või nõustajat.

Riigi seisukohast on vahendusmenetlus odavam juhul, kui seda osutatakse vaba elukutsena. Teatud vaidluste (nt teatud perekonnavaidluste puhul) tasub mõnes Euroopa Liidu liikmesriigis vahendusmenetluse kulud ka sellisel juhul riik või kutseorgan^{*27} või on sisse seatud toetusüsteem vaidluste kohtuvälise lahendamise kulude katmiseks.^{*28} Õigusabi osutamist reguleerivate liikmesriikide aktide ühtlustamiseks on Euroopa Komisjon esitanud direktiivi eelnõu^{*29}, mille artiklis 16 nähakse ette, et riik kannab ka õigusabi kulud, juhul kui vaidluse kohtuvälise lahendamist nõutakse seaduses või kohtu määruuses. Juhul kui vahendusteenust osutab riik, on võimalik vahendaja töötasu osutatava teenusega siduda, fikseerides vahendaja tasu määrad. Siin soovitab Euroopa Nõukogu, et vahendaja tasu määrad oleksid mõistlikud ja vahendaja poolt teostatava tööga proportsioonid.^{*30}

5. Tavainimene võib kohut võõrastada. Vaidluse osapooltel on raske kõiki kohtumenetluse nüansse mõista. Mõistmatus tingib ka rahulolematuse kohtulahendiga.^{*31} Kuna vahendusmenetluses osalevad vaidluse osapooled ise lahendi koostamisel ja määravad suures osas menetluse korra, on vahendusmenetluses aega vaidluse ja menetluse nüansse poolele selgitada. Vahendusmenetlus organiseeritakse nii, et pooled tunnetaksid vahendaja soovi just nende probleemiga tegeleda. Ka ruum, kus vahendusmenetlus toimub, sisustatakse tavaliselt nii, et see mõjuks koduselt ja julgustavalt ning oleks vähem ametlik kui kohturuum.
6. Erinevalt kohtumenetlusest puudub vahendusmenetluses kaotaja. Vahendusmenetluse olemusest tingituna rahuldab vahenduslahend tavaliselt mõlemat vaidluse osapoolt. Vaidluse osapool, keda vahenduslahend ei rahulda, ei pea lahendiga nõustuma. Teoreetiliselt on vahendusmenetluse poolel õigus nõuda vahendusmenetluse jätkamist kuni mõlemaid pooli rahuldava lahendi saamiseni, välja arvatud juhul, kui teine pool kirjalikult teatab, et ei soovi enam vahendusmenetluse jätkumist, või kui vahendusmenetluse jätkumine on muul põhjusel võimatu.^{*32}
7. Vahendusmenetlus on vabatahtlik, mis tähendab, et kedagi ei saa sundida vahetusmenetlust kasutama.

Vahendusmenetlus ei sobi:

- kui vaidluse pooled on oma teadmiste või võimaluste poolest ebavõrdsed^{*33},
- perekonnavaidluste lahendamiseks, kus on olnud tegemist füüsilise või psüühilise vägivallaga.^{*34}

²⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustiku eelnõu § 38.

²⁶ Vt ka J. B. Stulberg (viide 12).

²⁷ Näiteks Prantsusmaal katab vahendaja kulud teatud juhtudel riik, samuti Iirimaal teatud perekonnavaidluste korral. Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

²⁸ Samas.

²⁹ Esitatud 18. jaanuaril 2001, COM(2001)13 final.

³⁰ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus (2002)10 liikmesriikidele vahendusmenetluse kasutamise kohta tsiviilvaidluste lahendamisel (*Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation (2002)10 of the Committee of Ministers to member states on mediation in civil matters*), 18. september 2002.

³¹ J. R. Coben jt (viide 11), lk 8.

³² J. B. Stulberg (viide 12), lk 142.

³³ *Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 concerning abusive clauses in contracts concluded with consumers.* – EÜT [1993] L 95/21. Poolte ebavõrdsus on lisaks mõnede tarbijavaidlustele ilmne ka mõnedes töövaidlustes.

³⁴ Lisaks teadmiste või võimaluste ebavõrdsusele võib sellisel juhul üks vaidluse osapool tunda teise ees ka lihtsalt hirmu, mistõttu vaidluse osapooled ei ole võrdsed.

Samas kasutatakse kokkuleppe- ja vahendusmenetlust^{*35} halduslepingute sõlmimisel^{*36}, tarbijavaidlustes ja töötülide lahendamisel.

3. Vahendusmenetlus Euroopa Liidus

Euroopa Liidu tasandil reguleeritakse vahendusmenetlust alates 1980. aastatest. Vahendusmenetluse Euroopa Liidu tasandil reguleerimise peamiseks põhjuseks oli vajadus tõhustada üksikisiku õigust pöörduda kohtusse, informatsiooniühiskonna areng ning asjaolu, et mõnes Euroopa Liidu liikmesriigis kasutatakse vahendusmenetlust laialdaselt.^{*37}

3.1. Vajadus parandada üksikisikute juurdepääsu õigusemõistmisele

Vajadust paremini tagada üksikisiku õigust pöörduda kohtusse käsitleti juba 2. peatükis. Lisada võiks, et õigus pöörduda kohtusse on põhiõigus, mille tõhusat tagamist takistab peamiselt kolm asjaolu: kohtute suur töökoormus, kohtumenetluse pikad tähtajad ja suured kohtukulud. Kohtusse pöördumise teeb tavainimesele raskemaks ka seaduste spetsiifilisus ja keerukus. Oma olemusest tulenevalt täiendab ja tõhustab vaidluste kohtuvälise lahendamise juurdepääsu õigusemõistmisele.

3.2. Informatsiooniühiskonna areng

Informatsiooniühiskonna arengu all mõistetakse vahendusmenetlusega seonduvalt just e-kaubandusega seotud vaidluste veebipõhist lahendamist.^{*38} Seoses e-kaubanduse ja finantsteenustega tegi Euroopa Komisjon ametliku pöördumise Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Parlamendi poole^{*39}, milles käsitletakse vaidluste interaktiivse lahendamise (ka kohtuvälise lahendamise) meetodeid.^{*40} 23.–24. märtsil 2000 Lissabonis tegi Euroopa Liidu Nõukogu ettepaneku vaidluste interaktiivse lahendamise tagamiseks Euroopa Ühenduse tasandil. Nende aktide eesmärgiks on kaitsta e-kaubanduse tarbijat.

Kölni Euroopa Liidu Nõukogu otsuses Euroopa kohtuliku võrgustiku rajamise kohta tsiviil- ja kaubandusajades, millega reguleeritakse avaliku internetipõhise informatsioonisüsteemi loomist, reguleeritakse ka tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusi.^{*41} Valdonda reguleeritakse ka Euroopa Nõukogu seisukohas elektroonilise suhtlemise ja elektrooniliste teenuste direktiivi kohta^{*42}, milles soovitatakse lisaks vaidluste kohtulikule lahendamisele kasutada vaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusi, sh vahendusmenetlust.^{*43}

³⁵ Nagu öeldud, ei ole kokkuleppe- ja vahendusmenetlused Euroopa Liidu liikmesriikides alati selgelt eristatavad.

³⁶ T. Ziamou. *Alternative Modes of Administrative Action: Negotiated Rule-making in the United States, Germany and Britain*. – *European Public Law*, märts 2000 (6), nr 1, lk 51.

³⁷ Nt Prantsusmaal, Itaalias, Hispaanias ja Ühendkuningriigis. Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

³⁸ Vahendusmenetluseks ei loeta menetlust automaatsetes tehnilistes läbirääkimissüsteemides, mis toimivad füüsiliste isikute osavõtuta. Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

³⁹ *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: E-Commerce and Financial Services*, 07.02.2001. COM(2001) 66 final.

⁴⁰ Vt ka Euroopa Komisjoni foorumit *e-confidence*. Arvutivõrgus: <http://econfidence.jrc.it> (15.12.2002). Huvilised võiksid vaadata Euroopa e-kaubanduse õigusküsimuste konsortsiumi (viie Euroopa uurimiskeskuse uute tehnoloogiate alase seadusandluse konsortsium – ECLIP) tööd, informatsioon arvutivõrgus: <http://www.eclip.org> (15.12.2002), ja Euroopa Komisjoni informatsiooniühiskonna tehnoloogiaprogrammi (IST) tööd. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cordis.lu/ist/home.html> (15.12.2002).

⁴¹ *Council Decision 2001/470/EC of 28 May 2001 establishing European Judicial Network in civil and commercial matters*. – EÜT [2001] L 174/25.

⁴² *Common Position (EC) No 38/2001 of 17 September 2001 with a view to adopting an European Parliament and Council Directive on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive)*. – EÜT [2001] C 337/34.

⁴³ Muude kaubandusvaidluste lahendamise kohta Euroopa Liidus vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24). Vt ka *Opinion of the Economic and Social Committee on the Green Paper on access of consumers to justice and the settlement of consumer disputes in the Single Market*. – EÜT [1994] C 295/1.

3.3. Vahendusmenetlus piiriüleste ja siseriiklike vaidluste lahendamisel

Vahendusmenetluse kasutamine üksnes mõnes Euroopa Liidu liikmesriigis võib takistada ühenduse õiguse ühetaolist rakendamist (nt kui mõnes liikmesriigis tunnustatakse vahenduslahendit, teises liikmesriigis aga mitte). Samal ajal on Euroopa Liidu põhivabadused piiriüleised ja Euroopa Liidu kodanikud liikuvad, mis tähendab, et üha rohkemate vaidluste osapoolteks on eri liikmesriikide kodanikud. Piiriüleste vaidluste riigisisene kohtulik lahendamine võtab kaua aega ja on väga kulukas. Probleemid tekivad õigusnormide kollideerumise, aga ka kohtute jurisdiktsiooni piiritlemise ja keelega. Sellepärast soovitakse piiriüleseid vaidlusi lahendada kohtuväliselt näiteks vahendusmenetluses^{*44} ja rajatakse Euroopa Liidu piiriüleste vaidluste kohtuvälise lahendamise võrgustikke. Näiteks on komisjoni initsiatiivil rajatud kaks riigisiseste tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise võrgustikku: vaidluste kohtuvälise lahendamise Euroopa võrgustik EEJ-Net^{*45} ja finantsvaidluste lahendamise võrgustik FIN-NET.^{*46} Kuid mainitud vaidlused pole siin ainsad. Piiriüleste vaidluste kohtuvälise lahendamise paremaks tagamiseks käsitletakse nõukogu määruses perekonnavaidluste kohtualluvuse ning perekonnavaidluste lahendite tunnustamise ja täitmise kohta ka perekonnavaidluste kohtuväliseid lahendeid.^{*47}

Lisaks piiriüleste vaidluste lahendamisele soovib komisjon Euroopa Liidu liikmesriikidel vahendusmenetlust kasutada ka riigisiseste tsiviilvaidluste lahendamisel^{*48}, vaidluste lahendamisel haldusorganites ning karistusõiguses. Alljärgnevalt peatutakse pikemalt just tsiviilvaidluste lahendamisel vahendusmenetluses.

3.3.1. Vahendusmenetlus tsiviilvaidlustes

Nõukogu ja komisjoni tegevuskavas Amsterdami lepingu põhivabaduste sätete ning julgeoleku- ja õigussätete rakendamise kohta nähakse ette vahendusmenetluse kasutamine riigiülestes perekonnavaidlustes^{*49}, eelkõige vaidlustes laste kasvatamise või alaealisele eestkostja määramise üle. Kuna õigusaktid seda valdkonda täielikult ei reguleeri, on kohtunikul ka eksperdi abiga siin raske otsust langetada ja sellepärast on selles valdkonnas vahendusmenetluse kasutamine eriti tervitatav.^{*50} Nimeetatud tegevuskavas soovitatakse vahendusmenetlust kasutada ka lapsele elatise määramise vaidlustes. Lastega seotud vaidlustes soovib vahendusmenetlust kohtumenetluse asemel kasutada ka 1996. aasta lapse õiguste Euroopa konventsioon^{*51}, millega on ühinenud ka Eesti Vabariik. Perekonnavaidluste lahendamist vahendusmenetluses soovitatakse ka sellepärast, et vahendusmenetluses on aega perekonnavaidlustes esile kerkivad emotsionaalseid ja delikaatseid probleeme lahti rääkida.

Euroopa Liidu liikmesriikides kasutatakse kohtuväliselt menetlust palju kollektiivsete töötülide lahendamisel.^{*52} Nõukogu soovib vaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusi kasutada ka töötaja ja töö-

⁴⁴ Vt ka Euroopa Komisjoni roheline raamat kohtuliku koostöö kohta tsiviilküsimustes: piiriülese kohtuskäija probleemid (*Commission of the European Communities: Green Paper "Judicial cooperation in civil matters: the problems confronting the cross-border litigant"*), 9.02.2000. COM(2000)51. Samuti vt 1998. aasta Viini kohtumise järeldusi (eriti § 83; arvutivõrgus kättesaadav: <http://ue.eu.int/en/Info/eurocouncil/index.htm> (05.01.2003)) ja Viini kohtumisel vastuvõetud tegevuskava paragrahvi 41(b), milles rõhutatakse vajadust „uurida vaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusi, eriti seoses piiriüleste perekonnavaidlustega“. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ue.eu.int/en/Info/eurocouncil/index.htm> (05.01.2003). Samuti vt 1999. aasta Tampere kohtumise järeldusi, milles rõhutatakse, et EL liikmesriigid peavad looma vaidluste kohtuvälise lahendamise võimalused. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://ue.eu.int/en/Info/eurocouncil/index.htm> (05.01.2003).

⁴⁵ *EEJ Net* ehk *European Extra-Judicial Network*. Andmed arvutivõrgus: http://europa.eu.int/comm/consumers/policy/developments/acce_just/index_en.html.

⁴⁶ *FINancial Services complaints NETwork*. Andmed arvutivõrgus: http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/finances/consumer/adr.htm.

⁴⁷ *Council Regulation (EC) No 1347/2000 of 29 May 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and in matters of parental responsibility for children of both spouses*. – EÜT [2000] L 160/19.

⁴⁸ Euroopa Komisjoni rohelistes raamatus tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta loetakse tsiviil- ja kaubandusvaidluste hulka ka töö- ja tarbijavaidlused. Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

⁴⁹ *Action Plan of the Council and the Commission on how to best implement the provisions of the Treaty of Amsterdam on an area of freedom, security and justice – Text adopted by the Justice and Home Affairs Council of 3 December 1998*. – EÜT [1999] C 019/1.

⁵⁰ R. Emery. Commentary. Changing the Rules for Determining Child Custody in Divorce Cases. – *Clinical Psychology: Science and Practice*, 1999 (6), nr 3, lk 323–327.

⁵¹ Strasbourg, 25. jaanuar 1996.

⁵² Kollektiivsete töötülide lahendamise kohta lepitus-, vahendus- ja vahekohtumenetluses tellis Euroopa Komisjon uurimuse *Study on conciliation, mediation and arbitration in the Member States*. Arvutivõrgus kättesaadav: http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2002/may/conciliation_en.htm.

andja vahelistes vaidlustes ehk individuaalsete töötülide lahendamisel.^{*53} Kuna töövõtjat käsitletakse töösuhte nõrgema poolena, lahendatakse avaliku teenistuse töötülid tavaliselt kohtumenetluses. Siiski on sarnaselt muude vaidluste kohtuvälise lahendamise viisidega avaliku teenistuse töötülide kohtuväliline menetlemine Euroopa Liidu liikmesriikides poolte kokkuleppel reeglina lubatud. Kaalutakse ka töötülide kohtuvälise lahendamise organi(te) moodustamist Euroopa Liidu tasandi.

Euroopa Liidu liikmesriikidele soovitatakse vahendusmenetlust ka siinses artiklis käsitlemata lepingulistes suhetes tekkivate vaidluste lahendamiseks, näiteks transpordi, rahanduse, tehnoloogia, kultuuri, hariduse, teaduse jt valdkondades, nii riigiüleste, riigisiseste kui ka regionaalsete vaidluste lahendamiseks.^{*54}

4. Euroopa Nõukogu aktid vahendusmenetluse kohta

Kõik Euroopa Liidu liikmesriigid (samuti kümme uut Euroopa Liiduga ühinemislepingu sõlminud riiki, kaasa arvatud Eesti Vabariik) on Euroopa Nõukogu liikmesriigid. Sellepärast arvestatakse Euroopa Liidu seaduste väljatöötamisel ka Euroopa Nõukogu nõuannetega. Ka Euroopa Nõukogu soovitab vahendusmenetluse kasutamist nii tsiviilvaidluste lahendamisel^{*55}, riigi haldusorganite ning eraõiguslike isikute vahelistes vaidlustes^{*56} kui ka karistusõiguses.^{*57} Vahendust tsiviilasjades lubatakse organiseerida ka mitteriiklikul tasandil. Euroopa Nõukogu peab oluliseks, et liikmesriigid informeeriksid elanikkonda vahendusmenetluse eelistest ja maksumusest ning aitaksid luua piirkondlikke vahendusvõrgustikke.^{*58} Perekonnavaidlustes soovitab Euroopa Nõukogu vahendusmenetlust kasutada eesmärgiga säilitada inimsuhteid, eelkõige laste suhteid mõlema vanemaga, ja vältida lapse traumeerimist, mis võib abielulahutusega kaasneda.^{*59} Euroopa Nõukogu soovitustes on vahendajal perekonnavaidlustes ka perekonnanõustaja funktsioon.

Haldusorganite ja eraõiguslike isikute vahelistes vaidlustes soovitab Euroopa Nõukogu kasutada vahendus- või kokkuleppemenetlust eelkõige vaidlustes haldusakti üle, tsiviilvastutuse küsimustes ning võla nõuete puhul.^{*60} Lähtudes vaidluste kohtuvälise lahendamise eelistest, soovitab Euroopa Nõukogu muuta teatud haldusvaidluste kohtuväliline lahendamine kohustuslikuks^{*61}, ka lahendada vahendusmenetluses rahvusvahelisi vaidlusi, samuti soovitatakse rahvusvahelist koostööd vahendusmenetluse valdkonnas.

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee on oma soovitused edastanud Euroopa Liidu pädevatele organitele eesmärgiga tõhustada Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu vahendusmenetluse alast koostööd ning julgustada Euroopa Liitu ühenduse tasandi seaduste vastuvõtmisel oma soovitustega arvestama.^{*62} Samas rõhutab Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee, et vahendusmenetlus ei asenda kohtumenetlust ja et vahendusmenetlust ei saa kasutada kohtumenetluse tähtaegadest või jõustunud kohtulahendist mittekinnipidamise eesmärgil.

⁵³ *Conclusions of the Council concerning an EU-level mechanism to help resolve disputes in employer/employee relations that transcend the national level.* – EÜT [2001] C 354/1.

⁵⁴ *Resolution on the results on the work of the ACP-EU Joint Assembly in 1998.* – EÜT [1999] C 175/54.

⁵⁵ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus (2002)10 liikmesriikidele vahendusmenetluse kasutamise kohta tsiviilvaidluste lahendamisel. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee loeb tsiviilasjade hulka kaubandus-, tarbija- ja tööasjad. Eraldi on vastu võetud Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus vahendusmenetluse kasutamise kohta perekonnavaidluste lahendamisel (*Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R(98)1 on family mediation*), 21. jaanuar 1998.

⁵⁶ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus (2001)9 vaidluste kohtuvälise lahendamise võimaluste kasutamise kohta haldusorganite ja eraõiguslike isikute vahelistes vaidlustes (*Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation (2001)9 of the Committee of Ministers to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties*), 5. september 2001.

⁵⁷ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus R(99)19 vahendusmenetluse kasutamise kohta karistusõiguses (*Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R(99)19 on mediation in penal matters*), 15. september 1999.

⁵⁸ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus (2002)10 vahendusmenetluse kasutamise kohta tsiviilvaidluste lahendamisel (viide 55).

⁵⁹ Vt Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus 98/1 EL liikmesriikidele vahendusmenetluse kohta perekonnavaidlustes (*Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R(98)1 on family mediation*), 21. jaanuar 1998.

⁶⁰ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus (2001)9 vaidluste kohtuvälise lahendamise võimaluste kasutamise kohta haldusorganite ja eraõiguslike isikute vahelistes vaidlustes (viide 56).

⁶¹ Samas.

⁶² Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus (2002)10 vahendusmenetluse kasutamise kohta tsiviilvaidluste lahendamisel (viide 56).

Viimastest Euroopa Nõukogu vahendusmenetlusega seotud aktidest võiks märkida Euroopa justiitsministrite 2000. aastal toimunud konverentsi otsust kohtumõistmise kohta 21. sajandil^{*63} ja üleskutset töötada koostöös Euroopa Liiduga välja tegevuskava vaidluste kohtuvälise lahendamise tõhustamiseks.^{*64}

5. Vahendusmenetluse võimalik seisund Eesti õigussüsteemis

5.1. Kuidas vahendusorgan peaks olema organiseeritud?

Seoses vahendusorgani võimaliku seisundiga Eesti õigussüsteemis tekib esmalt küsimus, kas vahendusorgan peaks toimima riigiasutusena või vaba elukutsena. Kohe tekib ka küsimus, kas vahendusorgan peaks olema eraldi või mõne muu organi koosseisus.

Ameerika Ühendriikides ja Euroopa Liidus osutavad vahendusteenust tavaliselt tsentraliseeritud vahendusorganid. Et eraldi vahendusorgani loomine võib põhjustada probleeme vahendaja töö tasustamisel, võiks Eestis soovitada vahendusorgani loomist mõne muu organi koosseisus. Näiteks osutab Soome Vabariigis vahendusteenust Soome advokaatide kutseühingu (*asianajajaliitto*) juures tegutsev vahendusorgan.^{*65} Võimalik, et Soomes otsustati vahendusteenust osutada advokaatide kutseühingu kaudu eesmärgiga hoida ära advokaatide vastuseis vahenduse kasutuselevõtmisele, sest vaidluse lahendamiseks kasutatav tasuline vahendusmenetlus vähendaks otseselt advokaatide sissetulekut. Nii täidabki Soomes vahendaja funktsiooni vahendaja kutseeksami^{*66} sooritanud advokaat.^{*67} Vahendaja kutsega advokaatide nimekirja hoitakse Soomes vahendusorganis.^{*68}

5.2. Vahendusorgani pädevus

Järgnevalt peaks vastama küsimusele, milliste vaidluste lahendamine vahendusorgani pädevusse kuulaks. Kas üks vahendusorgan peaks lahendama nii tsiviil- ja haldusvaidlusi kui ka vaidlusi karistusõiguses, kõiki ühe õigusharu vaidlusi või ainult teatud vaidlusi ühe õigusharu piires? Siin võiks lähtuda Euroopa Liidu ja tema liikmesriikide praktikast ning Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu soovitustest.

Tsentraliseeritult osutavad vahendusteenust vahendusorganid Prantsusmaal, Itaalias, Hispaanias ja Ühendkuningriigis, mille tööd hakkas 1994. aastal koordineerima Euroopa Ühenduse poolt finantseeritav Euroopa vaidluste lahendamise võrgustik (*European Network for Dispute Resolution – ENDR*).^{*69} Kui rääkida teatud vaidlustest ühe õigusharu piires, siis on Euroopa Liidus moodustatud liikmesriike hõlmavad eraldi tarbija- ja perekonnavaidluste võrgustikud. Võib-olla on ka huvitav teada, et Ameerika Ühendriikide advokaatide kutseühingu (*American Bar Association – ABA*) juurde moodustatud vaidluste kohtuvälise lahendamise osakonna raames tegutsevad eraldi allüksused perekonna-, maksu-, keskkonna-, intellektuaalse omandi, haldus- jm vaidluste lahendamiseks.^{*70}

Mõnes Euroopa Liidu liikmesriigis lahendavad tarbijavaidlusi eraldi komisjonid, näiteks *Forbrugerklagenævnet* (tarbijavahenduse komisjon) Taanis, *Kuluttajavalituslautakunta* (tarbijakaitse amet) Soomes jne. Tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise asjaomases ametis ei takista nende vaidluste lahenda-

⁶³ *Resolution No. 1 on Delivering justice in the 21st century, adopted by the European Ministers of Justice at their 23rd Conference in London on 8–9 June 2000.*

⁶⁴ *The invitation addressed by the European Ministers of Justice to the Committee of Ministers of the Council of Europe to draw up, in co-operation in particular with the European Union, a programme of work aimed at encouraging the use, where appropriate, of extrajudicial dispute resolution procedures.* Aga ka Euroopa Nõukogu 15. märtsi 2001 raamotsus (*Council Framework Decision of 15 March 2001 (2001/220/JHA; EÜT [2001] L 82/1)*) vahendusmenetluse kasutamise kohta karistusõiguses, milles Euroopa Liidu liikmesriike kutsutakse üles 22. märtsiks 2006 sisse seadma vahendusmenetlus karistusõiguses kannatanu ja süüdistatava vahel.

⁶⁵ Vt Soome *Asianajajaliitto* kodulehte arutivõrgus: <http://www.asianajajat.fi/> (03.01.2003).

⁶⁶ Ka Euroopa Komisjoni rohelises raamatus tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta peetakse oluliseks vahendaja koolitamise ja vahendaja kutseeksami sooritamist, kusjuures Euroopa Liidu liikmesriikides peaks olema ühtlustatud ka vahendaja kutse nõuded.

⁶⁷ Vt Soome *Asianajajaliitto* koduleht (viide 65). Kuid näiteks Saksa seadusandja kaalub võimalust muuta seadusi, mille kohaselt vaidluste kohtuvälise lahendamise õigus on ainult advokaatidel.

⁶⁸ Soome *Asianajajaliitto* koduleht (viide 65).

⁶⁹ Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

⁷⁰ Arutivõrgus kättesaadav: <http://www.abanet.org/dispute/committees.html> (05.01.2003).

mist vahendusmenetluses. Selleks et vaidlusi muul viisil lahendavate organite olemasolu ei takistaks vaidluste lahendamist vahendusmenetluses, on Euroopa Liidus võetud vastu mitmeid õigusakte. Näiteks sätestatakse Euroopa Ühenduse e-kaubanduse direktiivis^{*71}, et liikmesriigid peavad tagama, et nende seadused ei takistaks vaidluste kohtuvälise lahendamise vastuolulisuse või vähese reguleerituse tõttu. Euroopa Komisjoni soovitus nr 98/257^{*72} määratakse kindlaks tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise põhimõtted ja vahendusmenetluse koht tarbijaõiguses. Euroopa Parlament on teinud ise- gi ettepaneku kasutada üldistes tarbijalepingutes klauslit, milles tarbija ja teenuse osutaja lepivad kokku vaidluse lahendamises kohtuväliselt.^{*73}

5.3. Vahendusmenetluse aluseks olev normistik

Seoses vahendusmenetlusega tõusetub ka küsimus, milline peaks olema vahendusmenetluse aluseks olev normistik. Euroopa Komisjon soovib Euroopa Liidu ja liikmesriikide poolt kasutatavaid vaidluste kohtuvälise lahendamise viise ühtlustada. Sellepärast palusid liikmesriikide justiitsministrid 2000. aasta mais Euroopa Komisjonil koguda informatsiooni tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta liikmesriikides. Komisjoni töö tulemus kajastub komisjoni rohelises raamatus tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta^{*74}; samuti Euroopa Komisjoni uurimuses vahendus-, lepitus- ja vahekohtumenetluse kasutamisest liikmesriikides. Komisjoni uurimuse põhjal saab teha üldistuse, et lepinguline vahendusmenetlus ei ole Euroopa Liidu liikmesriikides tavaliselt reguleeritud eraldi seadusega. Vahendusmenetlust reguleerivad üldine lepinguõigus, kohtumenetluse seadustike ja rahvusvahelise eraõiguse sätted ning vahendusorgani eeskirjad, vahendaja ja vaidluse pooled.^{*75} Näiteks Soomes laienevad lepingulisele vahendusteenusele Soome advokaatide kutseühingu seaduse sätted. Soome lepingulise vahendusteenuse aluseks on ka Soome advokaatide kutseühingu vahenduseeskirjad ja vahendusleping, milles vaidluse osapooled lepivad kirjalikult kokku lahendada vaidlus vahendusmenetluses, samuti vahendaja isikus ja esitavad vaidluse lühikirjelduse.^{*76} Nimetatud kirjalik kokkulepe edastatakse vahendusorganile. Vahenduslepingus kasutatakse järgmist vahendus- klauslit: vahenduslepingust tekkinud vaidlused lahendatakse vahendusmenetluses vastavalt Soome advokaatide kutseühingu vahenduseeskirjadele.^{*77}

Lisaks lepingulisele vahendusmenetlusele on mitmes Euroopa Liidu liikmesriigis kokkuleppe- või vahendusmenetlus teatud juhtudel kohustuslik (nt Taanis kollektiivsete töötülde lahendamisel).^{*78} Sellisel juhul reguleeritakse vahendusmenetlust õigusaktiga. Näiteks võeti Belgias 21. jaanuaril 2001 vastu perekonnavahenduse seadus^{*79}, Austrias arutatakse vahendusmenetluse seadustiku vastuvõtmist. Prantsusmaal võeti 2001. aastal vastu määrus perekonnavahenduse riikliku konsultatiivnõukogu loomise kohta.^{*80} Saksamaal osutavad mitmed institutsioonid lepingulist vahendusteenust, sellepärast puu-

⁷¹ Vt *Directive 2000/31/EC of 8 June 2000 concerning certain judicial aspects of the services of the information society, and in particular electronic commerce, within the internal market.* – EÜT [2000] L 178/1.

⁷² *Commission recommendation 98/257EC.* – EÜT [1998] L 115/31. Tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta vt ka: *Commission second report on the implementation of Council Directive 85/374/EEC (the product liability Directive).* COM(2000)893 final; *Commission Green Paper of 16 November 1993 on the access of consumers to justice and the settlement of consumer disputes within the single market.* COM(93)576; *Commission Communication of 14 February 1996 concerning an action plan on access of consumers to justice and the settlement of consumer disputes in the single market.* COM(96)13; *Directive 97/7/EC on the protection of consumers in respect of distance contracts.* – EÜT [1997] L 144/19; *Commission Communication of 30 March 1998 on the extrajudicial resolution of consumer disputes.* COM(1998)198; *Commission Recommendation 2001/310/EC of 4 April 2001 on the principles applicable to the extrajudicial bodies charged with the consensual resolution of consumer disputes.* – EÜT [2001] L 109/56; *Commission Communication of 4 April 2001 on the widening of access of consumers to other dispute resolution systems.* COM(2001)161. Vt Euroopa Komisjoni soovitusi tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta. Arvutivõrgus kättesaadav: http://europa.eu.int/comm/consumers/policy/developments/acce_just/index_en.html (03.01.2003).

⁷³ EÜT [2001] C 146/94.

⁷⁴ Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

⁷⁵ Näiteks reguleerib Ühendkuningriigis vahendusmenetlust tsiviilmenetluse seadustik, mille artiklid 26.4 ja 44.5 lubavad kohtul asja menetlemise vahendusmenetluse ajaks peatada. Samuti võib kohus vaidluse osapooli trahvida, juhul kui pooled vahendusmenetlusest keelduvad. Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

⁷⁶ Samas.

⁷⁷ Vt ka Ameerika Ühendriikide vahendusseadustikku (*Uniform Mediation Act*). Arvutivõrgus kättesaadav: www.pon.harvard.edu/guests/uma (05.01.2003).

⁷⁸ Vt Taani menetlusõiguse komitee (*Retsplejerådet*) tööd, näiteks 1999. aastal peetud vaidluste kohtuvälise lahendamise seminari kokkuvõtet. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://odin.dep.no/jd/norsk/publ/utredninger/NOU/012001-020015/index-hov002-b-f-a.html+Retsplejer%C3%A5det+ADR&hl=en&ie=UTF-8> (03.01.2003). Samas puudub Taanis eraldi vahendusmenetluse seadustik.

⁷⁹ Vt Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

⁸⁰ *Decree of 8 October 2001 of the national consultative council on family mediation.* Muuhulgas korraldab see nõukogu vahendajate kutseõpet.

dub Saksamaal eraldi seadus vahendusmenetluse reguleerimiseks, kuid vahendusmenetlust reguleeritakse teistes seadustes. Kohustuslikku vahendust hakkab Saksamaal reguleerima uus föderaalne menetlusseadustik, mis lubab kohtumenetlust alustada vahendusmenetlusega. Mõnes teises Euroopa Liidu liikmesriigis on kohtutel kohustus aidata kaasa vaidluse kokkuleppel lahendamisele ja vahendus- või kokkuleppemenetlus on kohtumenetluse kohustuslik osa. Näiteks on Soome ja Prantsusmaa kohtunikul kohustus julgustada kõigis tsiviilvaidlustes vaidluse osapooli kokkulepet saavutama. Kohtunikele antakse ka vahendusmenetluse alast koolitust.

5.4. Milline oleks vahenduslahendi õigusjõud?

Vahemenetlus lõpeb kas:

- 1) pooltevahelise kirjaliku lepinguga, mida võiks tinglikult nimetada ka vahenduslahendiks, või
- 2) vahendaja otsusega asi lõpetada, kui edasisel vahendusmenetlusel puudub mõte või kui üks menetluse osapool informeerib vahendajat kirjalikult, et ta ei soovi enam vahendusmenetluse jätkumist.^{*81}

Vahendusmenetluse lõpus sõlmitav leping on vaidluse osapooltele siduv, mis tähendab, et lepingut saab muuta või lõpetada ainult poolte kokkuleppel.^{*82} Tavaliselt ei määrata vahenduslahendi jõustumise aega seadusega, vaid leping jõustub selle allakirjutamisest. Kuna tegemist on menetluses sõlmitava kokkuleppega, mis võib nõuda kinnitamist, võib tõusetuda küsimus, kas vahenduslahend peaks olema õigusjõult võrdne kohtuotsusega või tuleks selline leping võrdsustada notariaalse dokumendiga. Seega on küsimus selles, kas anda vahendajale õigus kinnitada vahenduslahend näiteks sarnaselt riikliku lepitajaga kollektiivsete töötülide lahendamisel või kas vahenduslahendi peaks kinnitama pädev riigiasutus (nt notar). Vahenduslahendi kinnitamise viisist olenemata on üldine seisukoht olnud selline, et vahenduslahendit ei saa kasutada jõustunud kohtuotsuse täitmiseks kõrvale hoidmiseks. Seoses vahenduslahendi õigusjõuga tekib ka küsimus, kas ja kus vahendusmenetluse lõpus sõlmitavaid lepinguid säilitada.

5.5. Kuidas vahenduslahendit vaidlustada?

Juhul kui üks vaidluse osapool vahenduslahendit rikub või lahendit ei täida või kui vahendusmenetluse lõpus sõlmitava lepingu koostamisel rikuti menetluseeskirju või üldisi lepingu sõlmimise eeskirju (nt kui vahendusmenetluse lõpus sõlmitav leping saadi pettuse, altkäemaksu, ähvardamise vm ebaausa vahendi abil), võib olla tarvis vahenduslahendit vaidlustada. Vahenduslahendi vaidlustamisest võib olla huvitatud ka vahendaja, näiteks eesmärgiga saada kätte vahendustasu. Euroopa Liidus on võimalik vahenduslahendit vaidlustada kohtus.^{*83} Seega tuleks vahendusmenetluse kehtestamisel ette näha ka vahenduslahendi vaidlustamise kord.

5.6. Kuidas peaks olema reguleeritud vahendaja vastutus?

Mida teha, kui vahendaja rikub konfidentsiaalsuskohustust, ei ole erapooletu, ületab oma pädevust, manipuleerib ühe poolega või on muul viisil ebaeetiline? Selliste probleemide lahendamiseks on Ameerika Ühendriikides nii advokaatur kui ka vahendajate kutseorganid võtnud vastu nii üldisi kui ka teatud vaidluste (nt perekonnavaidluste) lahendamise vahendusstandardeid^{*84}, millega võiks vahendaja vastutuse reguleerimisel arvestada.

⁸¹ Vt vahendusmenetluse eeskirju Soome *Asianajajaliitto* kodulehel (viide 65).

⁸² Samas.

⁸³ Euroopa Komisjoni roheline raamat tsiviil- ja kaubandusvaidluste kohtuvälise lahendamise kohta (viide 24).

⁸⁴ Näiteks nõuavad vaidluste elukutseliste lahendajate ühenduse kutsevastutuse eetilised standardid (*Ethical Standards of Professional responsibility adopted by Society of Professionals in Dispute Resolution – SPIDR*) vahendajatelt ausust, erapooletust ja heas usus tegutsemist ning perekonnavahenduse akadeemia perekonnavahenduse standardites perekonna- ja lahutuseasjadele (*Academy of Family Mediators Standards of Practice for Family and Divorce Mediation*) keelatakse manipuleerivate vahendustehnikate kasutamine. Vt lähemalt J. R. Coben. Misinterpretations in mediation: Efficacy, expectations and ethical norms. – *Journal of Alternative Dispute Resolution in Employment*, sügis 2000 (2), nr 3, lk 3–7, samuti J. R. Coben. Mediation's Dirty Little Secret: Straight Talk About Mediator Manipulation and Deception. – *Journal of Alternative Dispute Resolution in Employment*, talv 2000 (2), nr 4, lk 4–7.

5.7. Vahendusmenetluse ja kohtumenetluse suhe

Kui vahendusmenetlust vaidluse lahendamise viisina laiemalt kasutama hakata, tuleks vahendusmenetluse ja kohtumenetluse suhe reguleerida ka muus kui pelgalt vahenduslahendi vaidlustamise osas. Näiteks Soomes võivad menetluse osapooled taotleda vahendusmenetluse läbiviimise ajaks kohtu- või vahekohtumenetluse peatamist, kui asja menetletakse Soome kohtus või vahekohtus. Vahendusmenetlus ei takista vaidluse osapooltel vahendusmenetluse ajal samas asjas kohtusse või vahekohtusse pöörduda.^{*85} Kuna vahendusorganisse pöördumine ei takista samas asjas kohtusse pöördumist, on vahendusorganit võimalik kohtusüsteemiga paralleelse või alternatiivse organina käsitleda ainult osaliselt.

6. Kokkuvõtte

Artikli eesmärgiks oli tutvustada vahendusmenetluse olemust ja kasutamist Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriikides, et alata diskussioon vahendusmenetluse laialdasema kasutamise üle Eesti Vabariigis. Artikli põhjal on võimalik järeldada, et Euroopa Nõukogu, samuti Euroopa Liidu aktidega soovitatakse lisaks vahendusmenetluse kasutamisele haldusorganites ja karistusõiguses kasutada vahendusmenetlust ka tsiviilvaidlustes, eriti teatud tsiviilvaidluste lahendamisel. Kuna Eesti Vabariik on Euroopa Nõukogu liige ja ühinemas Euroopa Liiduga, peaks ka Eesti Vabariik nendest soovitustest juhinduma ja vahendusmenetluse laialdasema juurutamise võimalusi tõsisemalt kaaluma.

Autorist:

Jaanika Erne (*LL.M.*, Helsinki Ülikool) on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna magistrant. Artiklit kirjutama inspireeris Kesk-Euroopa Ülikooli vaidluste lahendamise kursus ning autori poolt Eesti Akadeemilises Õigusteaduse Seltsis 15. jaanuaril 2003 peetud samateemaline ettekanne.

⁸⁵ Vt vahendusmenetluse eeskirjad Soome *Asianajaliitto* kodulehel (viide 65).